Turkish Studies
International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/3 Winter 2015, p. 779-798
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7726
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

AĞIR VE ÇOKLU YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARA SEÇİM YAPMA BECERİSİNİN ÖĞRETİMİ*

*Pınar ŞAFAK***
*Derya UYAR****

ÖZET

İnsanlar yaşamlarının her alanında ve her döneminde seçimler yapmak durumundadırlar. İnsan yaşamının her döneminde yer alan seçim yapma, ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların da hayatlarında her daim karşı karşıya oldukları bir beceridir. Seçim yapma becerisi, yaşam sorumluluğu kazanılması adına önemli bir beceri olmasına rağmen ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara öğretimi ihmal edilmektedir. Dünyada alanyazında seçim yapma becerisinin ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara öğretimine ilişkin çalışmalar olmasına rağmen, ülkemizde sınırlı sayıda çalışma seçim yapma öğretimine yöneliktir. Seçim yapma becerisi, yaşam sorumluluğu kazanılması adına önemli bir beceridir ve yaşam sorumluluğunu alma; toplum içerisinde bağımsız yaşama için seçim yapabilmek, seçim yapma olanaklarına sahip olmak çok önemlidir. Ancak ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar konusunda seçim yapma becerisinin ayrı bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Çünkü ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar yoğun iletişim problemleri yaşayabilmekte ve kendilerine seçme fırsatı tanınmadan ihtiyaçları etkileşimde bulundukları kişiler tarafından karşılanabilmektedir. Bu kişiler seçim yapma becerisinin öneminin ve nasıl öğretileceğinin de farkında olmayabilirler. Bu çalışmada seçim yapmanın öneminin farkındalığının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaçla seçim becerisinin ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar için yararı ve onların bağımsızlaşmasındaki önemi anlatılmaktadır. Aynı zamanda seçim ve tercih arasındaki fark, tercih değerlendirmesinin nasıl yapıldığı, seçim yapma becerisi ve bu becerinin ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara yönelik öğretim stratejilerine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağır ve çoklu yetersizlik, seçim yapma, tercih değerlendirme.

---

*__Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.__

** Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Görme Engellilerin Eğitimi, El-mek: mepsafak@gmail.com
*** Öğretmen-MEB, El-mek: deryauyar85@hotmail.com

TEACHING CHOICE MAKING TO CHILDREN WITH SEVERE AND MULTIPLE DISABILITIES

STRUCTURED ABSTRACT

Human beings maintain their lives in accordance with their small and large choices. Thus, they take the responsibility of their lives. The children, whom show normal progress, achieve choice making without teaching them anything as of early age. However, the children with severe and multiple disabilities, are in a disadvantageous situation in achieving this skill on their own. Due to the fact that the children with severe and multiple disabilities could show different communication and behavioral characteristics from each other according to the disability type and degree which they are affected from. The different and complex behaviors which the children show could prevent the adults from understanding the needs of the children or it could lead the adults to dullness. Consequently, the adults cannot provide the opportunity for the children to express and choose their needs. Hence, the children with severe and multiple disabilities to achieve choice making is being neglected (Stafford, 2005). Whereas it is known that every human has the right to freedom of expression and choice making. Therefore, in order to give the chance of choice making to the children with severe and multiple disabilities, this skill has to be taught to them.

When the literature is analyzed, the fact that the interest for making a choice has increased in the world toward the 2000s is evidenced as the studies in this aspect have increased (Carter, 2001; Cole and Levinson, 2002; Newman et al., 2002; Peterson, Caniglia and Royster, 2001; Watanabe and Sturmey, 2003). The fact that the awareness towards this skill in Turkey is limited is realized as the studies are numbered. Hence, there are the studies of Ülke-Kürkçüoğlu (2007) and Eldeniz-Çetin's (2013) regarding the choice making in Turkey.

In this study, it is aimed that the awareness towards choice making in Turkey is increased and that the teaching method is explained due to the significance of the aforementioned skill.

Choice making, the strategy envisaged by Stafford (2005) and its efficiency is supported by the results of various studies. (Carter, 2001; Cole and Levinson, 2002; Eldeniz-Çetin, 2013; Newman et al., 2002; Peterson, Caniglia and Royster, 2001; Watanabe and Sturmey, 2003). Therefore, the strategy put forward by Stafford (2005) is included in this study. According to the aforementioned strategy, choice making is given to children at two stages as preference assessment and teaching choice making.

Their preferences are determined by presenting various elements to the children during the preference assessment which is the first stage of the teaching of choice making. At this stage, first of all it is necessary to determine the elements that are to be presented to the children. Due to the fact that this evaluation is carried out by asking questions to the children via elements and in the meantime the classification of the objects and activities to be used ensures that a systematic assessment is carried out in determining the preferences of the children (Stafford, 2005). Meeting with family and teachers, survey or observation in

natural environment could be carried out in order to determine the elements. In the preference assessment, the object and activities that are thought as appealing to children with severe and multiple disabilities is used in accordance with the results of the observation and meeting. Each of the object and activities used perform a duty of a stimulus. These stimuli are presented to the children by classifying it as single, double or multiple choices (Reed et al., 2009). While carrying out the preference assessment, the reaction of the children against the presentation of the stimulus as choice is classified as "accept" and "refuse." (Stafford, 2005). The elements tagged in the framework of accept and refuse concepts is classified as "has been preferred," "neutral," and "is unpreferred /disliked" by the adult. This classification is carried out in accordance with some criteria. According to the aforementioned criterias, if the child with severe and multiple disabilities gives reaction which shows that he/she accepts this stimulus in % 80 of all choices presented to himself/herself regarding the same element (for example; approaching, consuming the choice that could be eaten) It is thought that the stimulus presented is a choice "preferred" (Stafford, 2005). If the child refuses at least % 80 of the choices, or shows acceptance reactions at maximum %25, then this option is determined as "unpreferred/disliked" (Stafford, 2005). Also, if the child gives reactions showing that he/she has accepted the options presented at %40-60 level, then the stimulus presented is accepted as a "neutral" option (Stafford, 2005).

The classified elements, is presented to the children as in order of pairs of "preferred- unpreferred/ disliked," "preferred- neutral" and "preferred- preferred at the stage of choice teaching which is the second stage. At the stage of choice teaching, the application of processing time with constant waiting time is effective in the teaching and generalizing of the skill (Stafford, 2005).

The processing time with constant waiting time is one of the errorless teaching methods. The processing time with constant waiting time comprises of two different processes. These processes are zero second waiting time and processing time with constant waiting times. In processing time of zero second waiting time, the main directive and clue is presented at the same time. After the processing time of zero second waiting time which lasts at a certain number, it is passed to the processing time with constant waiting period. The constant period between the main directive and clue that is to be given at the processing time with constant waiting time. This constant period determined, remains the same when the processing time with every constant period is repeated. This constant period could be determined by the adult or generally the period suggested (4 seconds) could be used. (Stafford, 2005; Tekin-iftar and Kırcaali-iftar, 2004; Varol, 2005).

When the literature is analyzed, after the teaching choice making, it is seen that choice making could also be increased by providing choice opportunities in natural environment (such as school and home) and via rational results. In such increase practices, the children are permitted to make a choice and it is ensured that they put up with the results of their choices (Shevin and Klein, 2004). Thus, responsibility and freedom awareness is also created.

Either various studies have proved that this strategy is effective in the teaching of choice making (Dyer, Dunlap and Winterling, 1990; Carter, 2001; Cole and Levinson, 2002; Eldeniz-Çetin, 2013; Newman et al., 2002; Peterson, Caniglia and Royster, 2001; Watanabe and Sturmey, 2003), or that its practicability has been proved in various disability types (Shogren et al., 2004) or either that it is known that choice making has increased the quality of life of the children with severe and multiple disabilities (Shevin and Klein, 2004; Stafford, 2005), reveals that the strategy of teaching choice making which is explained in this study, could be applied at Turkey as well.

Key Words: Severe and multiple disabilities, choice making, preference assessment.

İnsanlar, hayatları boyunca yaşamlarını kendi istekleri doğrultusunda sürdürmek amacıyla çeşitli seçimler yapmaktadırlar. Yetişkin bireyler hayatlarında belirgin seçimler yaparlar; okul seçimi, meslek seçimi, eş seçimi gibi (Brown, Belz, Corsi ve Wenig, 1993; Jolivette, Stichter, Sibilsky, Scott, Ridgley, 2002). Gün içerisinde rutin akışını sağlayan ve sürdüren seçimler de yapılmaktadır; kıyafet seçimi, yemek seçimi, aktivite seçimi, müzik seçimi, arkadaş seçimi, hatta alışverişte ürün seçimi gibi (Canella, O'Reilly, Lancioni, 2005). İnsanlar böylesi küçüklü büyüklü seçimleri doğrultusunda yaşamlarının sorumluluğunu almakta, hayatlarına yön vermektedirler.

Bir bireyin kendi yaşam sorumluluğunu alması eğitimin önemli konularından biridir (Wehmeyer, 2003; Yücesoy-Özkan, 2007). Wehmeyer (2003), yaşam sorumluluğunu bireyin kendi yaşamını yönlendirme ve kontrolünü sağlama hakkı ve kapasitesi olarak tanımlamıştır. Yaşam sorumluluğunu alma davranışları içerisinde de bireyin tercihlerinin, ilgilerinin, güçlü yanları ve sınırlılıklarının farkında olması; ilgilerine, isteklerine, ihtiyaçlarına ve tercihlerine dayalı olarak seçim yapabilmesinin yer aldığını belirtmektedir.

Yaşam sorumluluğunu alma ve toplum içerisinde bağımsız yaşama için seçim yapabilmek, seçim yapma olanaklarına sahip olmak çok önemli bir konudur (Stafford, 2005). Özellikle ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar söz konusu olduğunda seçim yapma becerisinin ayrı bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Çünkü ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar yoğun iletişim problemleri yaşayabilmekte ve kendilerine seçme fırsatı tanınmadan ihtiyaçları etkileşimde bulundukları kişiler tarafından karşılanabilmektedir (Stafford, 2005). Böylesi sorunları olan çocuklar için seçim yapma becerisinin önemi kimse tarafından inkâr edilmemesine rağmen söz konusu çocuklara seçim yapma becerisinin öğretiminin ihmal edildiği bilinmektedir (Shevin ve Klein, 2004).

Stafford (2005), seçim yapma becerisi öğretiminin ağır derecede yetersizliği olan çocuklar için neden ihmal edildiği ile ilgili bir tespitte bulunmuştur. Stafford (2005) ağır derecede yetersizliği olan çocukların iletişim sorunları olduğunu, karmaşık iletişim problemleri nedeni ile çevrelerindeki kişilerin kendileriyle ilgilenmediğini, çocuklardaki bu karmaşık iletişim davranışlarının çevrelerindeki insanları bıkkınlığa sürüklediğini belirtmiştir. Dolayısıyla karmaşık davranışların, insanların ağır derecede yetersizliği olan çocukların kararlarını ihmal etmelerinin nedeni olduğunu vurgulamıştır. Bu durumda seçim yapma becerisi öğretiminin göz ardı edilerek ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara seçenek sunulmayarak ihtiyaçlarının yetişkinlerin isteklerine göre belirlendiği görülmektedir.

Shevin ve Klein (2004) ise ağır derecede yetersizliği olan çocuklara seçim yapma fırsatı sağlandığında dahi seçim yapma davranışlarının anlaşılmasının güç olduğunu belirtmektedirler. Shevin ve Klein (2004) bu durumu bir örnekle açıklamışlardır. Ağır derecede yetersizliği olan bir çocuğun içecek makinesinden içecek almak için içecek makinesinin bozuk para bölümüne parayı atmakta ve makineye hiç bakmadan içeceğin geleceği yere ellerini uzatarak beklemektedir. İçecek

gelmeyince makineye rastgele bir darbe yapmakta ve içecek yuvasına bir kola düşmektedir. Çocuk kolayı alıp içmektedir. Shevin ve Klein'in (2004) verdiği bu örnekteki çocuğun özgürce bir şeyler yapmasına rağmen seçim yapmış olabileceğinden söz edilemeyebileceği görülmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi seçim yapma becerisi ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların bağımsız yaşamaları için kritik becerilerden biri olmakla birlikte ihmal edilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar için seçim yapma becerisinin önemi ve öğretim stratejisinin tanıtılarak farkındalığın artırılması amaçlanmaktadır. Seçim yapma becerisinin farkındalığının geliştirilebilmesi için öncelikle seçim yapma becerisinin ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Seçim Yapma Becerisi

Shevin ve Klein (2004) seçim yapma becerisini "seçenekler arasından bireyin tercih ettiği unsura ilişkin seçim eyleminde bulunması" şeklinde tanımlamaktadırlar. Clark (2006) ise seçim yapma becerisini farklı ifadelerin birleşimi ile ifade etmektedir. Bu ifadeler: seçme özgürlüğü hakkının olması, hangi unsurun seçileceğine dair çeşitliliğin olması, seçme eyleminde bulunma ve en iyi ya da en çok tercih edilen unsurun seçilmesidir. Clark (2006) bu ifadelerin bir araya gelmesiyle meydana gelen beceriyi seçim yapma becerisi olarak tanımlamaktadır.

Seçim yapma becerisinin belirtilen her iki tanımında görüldüğü üzere "seçim" ve "tercih" kavramları birlikte kullanılmıştır. Bu kavramlar birbirleriyle iç içe olmakla birlikte her iki kavram aslında farklı anlamlar içermektedir. "Seçim" ve "Tercih" kavramlarının birbirlerinden nasıl farklılaştığı belirtilerek seçim yapma becerisinin daha net bir anlam kazanacağı düşünülmektedir.

Tercih kavramı Yüceol-Özezen'e (2009) göre Türkeçe'deki "yeğ" sözcüğüdür. "Yeğ" sözcüğüyle yapılmış fiil biçimlerinde de doğal bir "bir şeyi bir şeye, bir şeyi bir şeyden" dizimi bulunmaktadır. Buna göre tercih, sunulan seçenekler içerisinden bireyin bir seçeneği diğerine göre daha çok sevdiği ya da sevmediği (Kearney ve McKnight, 1997) olarak belirtilirken seçim; bireyin tercihi doğrultusunda yaptığı eylem (Guess, Benson, Siegel-Causey, 2008), bireyin bir şeyi almaya çalışması (Parsons, Reid, Reynolds, Bumgarner, 1990) şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle tercihin birey tarafından seçenekler arasından belirlediği unsur, seçimin ise bireyin tercihini belirtmeye yönelik yaptığı eyleme verilen isim olduğu söylenebilmektedir. Tercih ve seçim kavramları tablo 1'de bir örnek üzerinde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Yetersizlikten etkilenmiş bir çocuğa çikolata ve şeker seçenekleri sunulmuştur. Çocuktan çikolata ya da şekerden bir tanesini seçmesi istenmiştir. Çocuk çikolatayı şekere göre daha çok sevmektedir. Bu seçeneklerden en çok çikolatayı sevdiği için çikolatayı parmağıyla işaret ederek göstermiştir. Bu örnekteki tercih ve seçim kavramları tablo 1 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 1 Tercih ve Seçim Kavramı Örnekleri

Tercih	**Seçim**
Sunulan çikolata ve şeker seçenekleri içerisinde çocuğun en fazla sevdiği şeyin yani **tercihinin çikolata** olması.	Çocuğun çikolatayı seçerken yaptığı **parmağıyla işaret etme** eylemidir.

Seçim yapma becerisinin tanımında "tercih" kavramının yer alması normal gelişim gösteren çocuklar gibi yetersizlikten etkilenmiş çocukların da sevdikleri ve sevmediklerinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu durum yetersizlikten etkilenmiş çocukların kendileri için uygun olanları belirleyebilecekleri anlamına gelmektedir (Shevin ve Klein, 2004). Buna göre seçim yapma becerisi, ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar için ne kadar ihmal edilmiş bir beceri olsa da herkesi kapsayan bir beceri olduğu görülmektedir. Herkesi kapsayan bir becerinin belli bir grup içerisinde (ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar) kazandırılmasının ihmal edilmesi, söz konusu çocuklar için bu becerinin önemsiz olduğunu göstermemektedir. Aksine ağır ve çoklu yetersizliği

olan çocukların bu beceriye sahip olamamaları, bağımsız yaşamanın öneminin göz ardı edilmesi demektir. Seçim yapma becerisinin öneminin fark edilmesi, ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara bu becerinin kazandırılmasında oldukça etkili olacaktır.

Seçim Yapma Becerisinin Ağır ve Çoklu Yetersizliği Olan Çocuklar için Önemi

Seçim yapma becerisi hayatın temel ve gerekli parçalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Seçim yapma becerisi bağımsız yaşamanın temelini oluşturmaktadır (Duke, 2008). McCormick, Julivette, Ridgley (2003), seçim yapmanın çocuklara bilişsel, iletişim, motor ve sosyal becerileri kullanmak için fırsat sağladığından söz ederler. Seçim yapma günlük rutin içerisinde evde ve okulda kullanılması, yetersizlikten etkilenmiş çocukların karar verme, sosyal yeterlilik ve kendi davranışlarını düzenleme (otonomi) becerilerini destekler (McCormick, Julivette, Ridgley, 2003).

Seçim yapma becerisinin ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara öğretimi ile bazı hedeflere ulaşılmak istenmektedir. Bu hedefler şöyle sıralanabilmektedir; (1) toplu ortamlarda yaşama ve çalışma performansını arttırma (Bambara, Ager, Koger 1994; Kearney ve Mcknight, 1997), (2) iletişim becerilerini geliştirme (Carter, 2001), (3) motivasyonu arttırma (Katz ve Assor, 2007), (4) etkinliklere katılma girişimlerini artırma (Chickie-Wolfe, 1998; Watanabe ve Sturmey, 2003), (5) davranış problemlerini azaltma (Dyer, Dunlap ve Winterling, 1990; Dunlap vd., 1994). Seçim yapma becerisinin belirtilen hedeflerine bakıldığında bu becerinin kazanılması, toplum içerisinde topluma uyumlu bir şekilde bağımsız yaşamayı ve sorumluluk almayı sağlayacağı görülmektedir. Bu da seçim yapma becerisinin önemini ortaya koymaktadır.

Seçim yapma becerisi çocuklar için sadece öğrenilmesi gereken bir beceri değil aynı zamanda sosyal yeterliliklerinin de artmasını sağlayan bir beceridir (Jolivette vd., 2002). Çünkü seçim yapma becerisi ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklarla kaynaşma düzeylerinin artmasına hizmet eder (Stafford, 2005). Yani seçim yapabilen ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar, normal gelişim gösteren akranları arasında özgürce istediklerini seçebilirlerse arkadaşları ile iletişimleri daha sağlıklı ve kuvvetli; aralarındaki bağ daha uyumlu olabilmektedir. Böylece normal gelişim gösteren çocuklar tarafından kabullenilmeleri de kolaylaşacaktır.

Seçim yapma becerisinin aynı zamanda ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklarda uyumlu davranışların ortaya çıkmasına hizmet etmektedir (Stafford, 2005). Başka bir deyişle seçim yapabilme ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların davranış problemlerini azalmasına (McCormick, Julivette, Ridgley, 2003; Dunlap vd., 1994), daha kontrollü, toplum tarafından kabul edilebilir davranışları sergilemelerini sağlamaktadır (Jolivettevd., 2002). Ayrıca çocuğun pekiştirecini kendisinin seçmesine izin verilmesi de davranış problemlerini azaltmaktadır.

Seçim yapma becerisi çocuğun uygun sosyal davranışlarının artması kadar uygun akademik davranışlarının da artmasına hizmet eder (Jolivette vd., 2002). Yetersizlikten etkilenmiş çocuk tercih ettiği aktiviteleri tercih ettiği materyallerle yaptığında çocuğun öğrenmesi artar, aktiviteler çocuk tarafından seçildiğinde daha ona hitap eden öğrenme amaçları üzerinde çalışılabilir.

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar için gerek toplum ile kaynaşmaları gerekse toplum içerisinde bağımsızlaşmaları anlamında bu kadar önemli olan "seçim yapma" becerisi için alan yazında bu beceriye ne kadar yer verildiği akla gelen sorulardan birisidir.

Alanyazında Seçim Yapma Becerisi

Seçim yapma becerisinin önemi ile ilgili 1980'lerde ağır derecede yetersizliği olan bireyler için bazı tartışmaların alanyazında yer aldığı göze çarpmaktadır. Bu tartışmalar, o yıllarda seçim yapma becerisi ile ilgili araştırmaların artmasına yol açmıştır (Shriner, 2000). 1990'lı yıllara gelindiğinde bu konuya duyulan ilgi artmış ve yetersizliği olan bireylere seçim yapma fırsatları tanınmadığı ortaya çıkarılmıştır (Shogren, Faggelle-Luby, Bae ve Wehmeyer, 2004). Böylelikle

seçim yapma becerisinin öğretimi için stratejilerin geliştirilmesi ile seçim fırsatların artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Shogren vd., 2004).

Gelişen bu sürece yönelik alanyazın incelendiğinde yetersizlikten etkilenmiş bireylerde seçim yapma becerisi ile ilgili birçok çalışmanın varlığı göze çarpmaktadır. Shevin ve Klein (2004) seçim yapma becerisi ile ilgili araştırmaların iki genel amaca yönelik yapıldıklarını belirtmektedirler. Bu amaçlardan ilki seçim yapmanın normal ve özel eğitim ortamlarında öğrenme, sınıf içi davranışlar, beceri genellemesi ve bağımsız işlevde bulunma gibi konulara etkilerinin belgelenmesi; diğeri ise yetersizlikten etkilenmiş bireylerin seçim yapma becerilerinin değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yöneliktir.

Alanyazındaki seçim yapma becerisiyle ilgili bazı araştırmalar incelendiğinde (Dyer, Dunlap, Winterling, 1990; Dunlap vd., 1994; Carter, 2001; Peterson, Caniglia, Royster, 2001; Romaniuk vd., 2002; Cole, Levinson, 2002; Newman, Needelman, Reinecke, Robek, 2002; Watanabe, Sturmey, 2003) bu araştırmaların seçim yapma becerisinin yetersizlikleri olan çocuklara çeşitli alanlar yönüyle etkileri oldukları görülmektedir. Bu araştırmaların sonuçları incelendiğinde yetersizlikten etkilenmiş çocukların tercihleri doğrultusunda seçim yaptıklarında, sosyal kaçınma davranışlarında azalma olup katılımlarında artış olduğu, davranış problemlerinin görülme sıklığının düştüğü, kendi seçimleri sayesinde iletişimlerinin güçlendiği ve performanslarında olumlu yönde artış gözlendiği bulguları ortaya çıkmaktadır.

Alanyazında seçim yapma becerisi ile ilgili araştırmalar dışında bu becerinin ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar açısından sakıncalı olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşler yetersizlikten etkilenmiş çocukların anlamsız yada tehlikeli seçimler yapacakları, yaptıkları seçimlerin uygun olup olmadıklarını anlayamayacakları yönündedir (Kearney ve McKnight, 1997).

Türkiye'de seçim yapma becerisi ile ilgili araştırmalar göz önüne alındığında sayılarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Türkiye'de otizmli çocuklara etkinlik içi ve etkinlikler arasında sunulan seçim fırsatlarının etkinlikle ilgili olma ve kendini uyarıcı davranışlar üzerindeki etkisinin araştırıldığı Ülke-Kürkçüoğlu (2007) ile ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara yapılan tercih değerlendirmesinin hem yapılma türü hem de kullanılan uyaranlar açısından karşılaştırılarak seçim yapma becerisinin öğretiminin yapıldığı, böylelikle öğretimde kullanılan sabit süreli bekleme işlem sürecinin etkililiğinin araştırıldığı Eldeniz-Çetin'in (2013) çalışmaları bulunmaktadır.

Ülke-Kürkçüoğlu (2007) tarafından yapılan araştırmada tek denekli deneysel desenlerden çoklu uygulamalar modeli (A-B-A-C-A-BC) kullanılarak 5-8 yaş aralığında dört otizmli çocuk ile çalışılmıştır. Araştırma sonucunda bire bir öğretim sırasında, etkinlik içinde, etkinlikler arasında ya da etkinlik içi-arasında öğretmenin sunduğu seçim fırsatlarının otizmli çocukların etkinlikle ilgili olma davranışlarını artırdığı bulgulanmıştır. Ayrıca araştırmada öğretmen tarafından sunulan seçim fırsatlarının etkinlik içi ya da etkinlik arasında otizmli çocukların kendini uyarıcı davranışları üzerinde hafif bir olumlu etkide bulunduğu da ortaya çıkarılmıştır. Ancak etkinlik içinde, etkinlik arasında ve etkinlik içi-arasında öğretmen tarafından sunulan seçim fırsatları arasında hem etkinlikle ilgili olma hem de kendini uyarıcı davranışlar açısından farklılık olmadığı belirlenmiştir. Araştırmada süreye ilişkin verimlilik konusunda etkinlik içinde sunulan seçim fırsatlarının diğer seçim fırsatlarına oranla daha verimli olduğu görülmüştür.

Eldeniz-Çetin (2013) ise ilişkisel araştırmalardan korelasyonel araştırma türü ve tek denekli deneysel desenlerden denekler arası çoklu yoklama modelini birlikte kullanarak ağır düzeyde yetersizlik tanısı almış 9 yaşlarında iki erkek ve 7 yaşında bir kızdan oluşan toplam üç denek ve deneklerin birincil bakıcıları ile çalışmasını sürdürmüştür. Araştırma sonucunda birincil bakıcıların çocuklarının yiyecek tercihlerini tahmin etmeleri ile çocuklara uygulanan tek uyaranlı, iki uyaranlı ve tekrar yerleştirmesiz çok uyaranlı tercih değerlendirme sonuçları arasında yüksek düzeyde olumlu ilişki olduğu belirlenmiştir. Çocuklara doğrudan uygulanan tek, iki ve tekrar yerleştirmesiz çok uyaranlı tercih değerlendirmeleri arasında yine yüksek düzeyde olumlu ilişki olduğu tespit

edilmiştir. Fotoğraflar arasından seçim yapmayı sabit bekleme süreli işlem süreci ile öğretmenin etkili olduğu ise çocukların, seçim yapma becerisi öğretimi bittikten 1, 3 ve 4 hafta sonra devam ettirdikleri ve birincil bakıcılarına genelledikleri ortaya çıkarılmıştır.

Türkiye'de seçim yapma becerisi ile ilgili araştırmaların sınırlı olması, seçim yapma becerisinin ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara kazandırılması açısından öneminin farkına varılmaması olabileceğini düşündürmektedir. Bu durumdan yola çıkarak bundan sonraki süreçte seçim yapma becerisinin öğretimine yer verilecektir.

Seçim Yapma Becerisinin Öğretimi

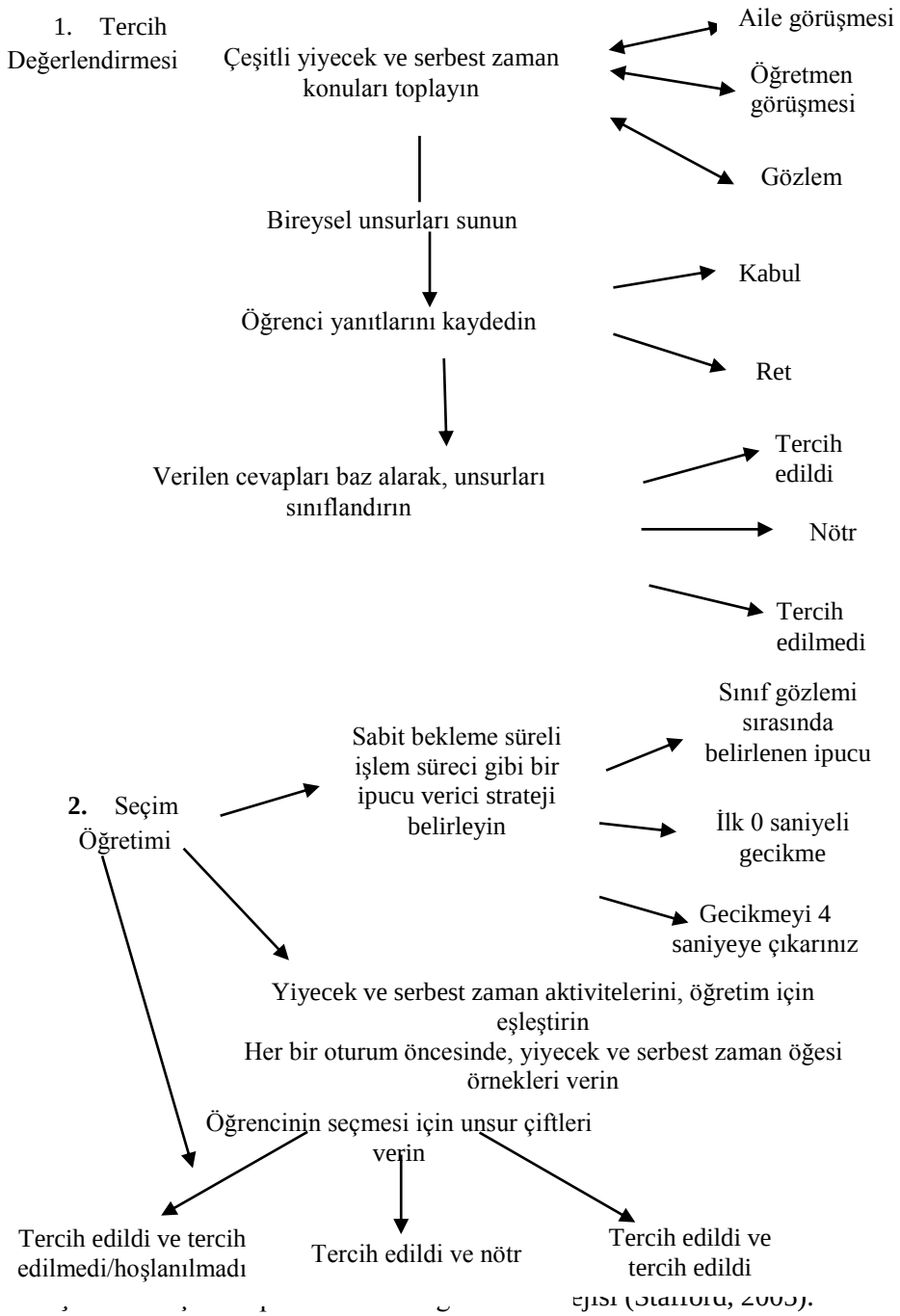
Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların seçim yapma ile ilgili davranışlarına bakıldığında Stafford'un (2005) ağır derecede yetersizliği olan bir çocuğun önündeki nesneyi önce alıp sonra fırlatabildiğini, bunu da önce çocuğun nesneyi istediği için seçim yaptığı sonra istemediği bir nesne olduğunu fark edip nesneyi bıraktığı şeklinde yorumlanabileceğini; çünkü normal gelişim gösteren çocukların da seçimlerinden zaman içinde vazgeçebildiğini belirttiği görülmektedir. Başka bir deyişle Stafford (2005), ağır derecede yetersizliği olan çocuklar dahil herkesin seçim yapabildiğini ancak tercihlerin değişebilme özelliği gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara nasıl seçim yapacakları mutlaka öğretilmelidir.

Seçim yapma becerisi konusunda normal gelişim gösteren çocuklar düşünüldüğünde söz konusu çocuklara seçim yapma becerisini öğretmek için herhangi bir çaba harcanmadığı bilinmektedir (Dibley, Lim, 1999; Shevin ve Klein, 2004). Nitekim normal gelişim gösteren çocuklar seçim yapma becerisini kendi kendilerine kazanmaktadırlar. Ancak seçim yapma becerisi konusunda ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar düşünüldüğünde bu beceriyi kendi kendilerine öğrenemedikleri ve kendi kendilerine de öğrenmelerinin beklenemeyeceği açıktır (Shevin ve Klein, 2004). Çünkü ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklar gibi taklit, gözlem ya da deneme-yanılma yoluyla öğrenemedikleri bilinmektedir (Shevin ve Klein, 2004; Şafak, 2012). Bu nedenle ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara seçim yapma becerisinin öğretimi özel çaba harcanarak uyarlamalar ile yapılmalıdır.

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların seçim yapma becerisini kendi kendilerine kazanamamaları düşünüldüğünde söz konusu çocukların kendi kararlarını kendilerinin vermesi konusunda normal gelişim gösteren çocuklara göre dezavantajlı oldukları görülmektedir. Nitekim ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar, sınırlı sayıda seçenekle karşı karşıyadırlar ve bu seçenekleri de ayırt etme ile değerlendirme becerilerinde eksiktirler (Stafford, 2005). Ayrıca ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların seçim yapma becerisi ve olanaklardan yoksun olmaları onları çevrelerindeki insanlara bağımlı hale getirebilmektedir (Stafford, 2005). Başka bir deyişle diğer insanların yönlendirmeleri ve kararlarıyla günlük rutinlerini sürdürmektedirler. Bu nedenle de ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların kendi seçimlerini yapma becerilerini kazanmaları için öğretmen ve ebeveynlerinden daha fazla yardım almaya ihtiyaçları vardır (Shevin ve Klein, 2004).

Alanyazında yetersizlikten etkilenmiş çocuklara seçim yapma becerisini kazandırmak amacıyla birden fazla stratejinin bulunduğu bilinmektedir (Beukelman ve Mirenda, 1998; Stafford, 2005). Ancak çok az veri bu stratejilerin etkililiğini desteklemektedir (Stafford, 2005). Bu nedenle bu çalışmada ağır derecede yetersizliği olan 5-10 yaş grubu arasındaki çocuklara seçim yapma becerisinin öğretilmesi konusunda oldukça etkili olduğu (Stafford, Alberto, Fredrick, Heflin, Heller, 2002) bilinen öğretim tekniğine yer verilecektir.

Stafford (2005), ağır derecede yetersizliği olan çocuklara seçim yapma becerisinin öğretiminde kullanılan stratejiyi iki aşama olarak ele almaktadır (Şekil 1). Seçim yapma becerisi öğretim stratejisi aşamaları: (1)Tercih değerlendirmesi ve (2) Seçim öğretimidir.

ejisi (Stanford, 2005).

Tercih Değerlendirmesi

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar, tercihlerini ifade etmede ya da kendilerine sunulan seçenekler arasından tercihlerini belirtmede güçlük yaşamaktadırlar. Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara daha fazla seçim yapma fırsatları sunulduğunda onların tercihlerinin farkında olunmalıdır (Canellavd., 2005). Bu da tercih değerlendirmesi yapmanın gerekliliğini ortaya koyar.

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara tercih değerlendirmesinin yapılmasının gerekliliği incelendiğinde bazı nedenler belirtilebilmektedir. Bu nedenler şunlardır: (1) çocuğun kendi kararlarını vermesini sağlayarak yaşam kalitesini artırmak, (2) eğitimde kullanılacak araç gereçleri

belirlemek, (3) çocuğun karşısına çıkacak seçeneklere karşı aşinalık kazanmasını sağlamak (Lohrmann, O'Rourke Browder ve Brown, 2000) (Örneğin bir çocuğun sunulan içecek seçenekleri arasından sadece kolayı bilmesi, her zaman kolayı seçmesine neden olabilir. Bu, onun tercihi olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle diğer seçeneklere aşinalık kazanması sağlanmalıdır), (4) ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların gördüğü her şeyden istediğini ayırt edebildiğini mi, yoksa ipucuna bağlı olarak ya da hiç bir şekilde almaya çalışmadığı şeylerin sebebi gibi durumları anlama gerekliliğinden, (5) çocukların seçtiği nesnelerin tercih ettiği nesneler olduğu için mi yoksa rengi, şekli, sesi gibi durumlarından dolayı mı aldığını ayırt etmek gerekliliği (Stafford, 2005). Tercih değerlendirmesi yapılmasının nedenleri göz önünde bulundurulduğunda bu nedenlerin tercih değerlendirmesi sonucunda tercihlerin belirlenmesiyle, çocuklara kazandırılacak faydalar oldukları da söylenebilmektedir.

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların tercihlerinin değerlendirilmesine başlarken öncelikle unsurlar dizini oluşturmak gerekmektedir. Yani tercih değerlendirmesi esnasında çocuklara sunulacak unsurların belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü çocuklara unsurlar aracılığıyla sorulan sorularla bu değerlendirme yapılmaktadır ve bu esnada kullanılacak nesnelerin, etkinliklerin sınıflandırılması çocukların tercihlerinin belirlenmesinde sistematik bir değerlendirme yapılmasını sağlamaktadır (Stafford, 2005). Ayrıca unsurlar dizini oluşturmak çocukların tercihini doğru bir şekilde belirlemeye hizmet etmektedir. Örneğin ağır ve çoklu yetersizliği olan bir çocuğa aralarında çok fazla fark olan "şeker yemek mi istersin, boyama yapmak mı istersin?" gibi bir seçenek sunulduğunda, çocuk her defasında şeker yemeyi tercih edebilecektir. Dolayısıyla aralarında bu kadar fark olan bir seçenek sunumu, çocuğun tercihi konusunda sağlıklı bilgi vermeyebilecektir. Örneğin yemekten sonra tatlı yenecekse "Şeker mi istersin, dondurma mı?" gibi seçenek sunmak daha doğru olacaktır. Seçenekleri doğru belirleme gerekliliğinden dolayı unsurlar sınıflandırılarak çocuklara sunulmak gerekir.

Hagopian ve arkadaşları (2004), tercih değerlendirmesini bireyin tepkilerinin doğrudan gözlenip gözlenmemesine göre doğrudan ve dolaylı tercih değerlendirmesi olarak sınıflandırmıştır. Dolaylı tercih değerlendirmesi, tercihi değerlendirecek bireye yakın bireylerin görüşlerinin yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış görüşmeler ya da kontrol listeleriyle tercihlerin değerlendirilmesidir. Doğrudan tercih değerlendirmesi ise bireyin tercihinin, uyaranlar arası çoklu denemeler yoluyla bireyin yaklaşma tepkisi ve düzeyinin kayıt edilmesiyle yapılan değerlendirmedir (Hagopian, 2004; Feliciano, Steers, Elite-Marcandonatou, McLane, Arean, 2009).

Doğrudan tercih değerlendirmesi yöntemleri ise yaklaşma temelli ve ilgi temelli olmak üzere iki başlıkta toplanır. Yaklaşma temelli tercih değerlendirmesinde tek uyaranlı (TU), iki uyaranlı (İU), çok uyaranlı (ÇU) ve yeniden yerleştirmesiz çok uyaranlı (YYÇU) tercih değerlendirmelerini içerirken, ilgi temelli tercih değerlendirmesi serbest erişim (SE) ve tekli uyaran ilgisi (TUİ) değerlendirmelerini içerir (Hagopian vd., 2004; Reed vd., 2009).

Uyaranların çocuklara sunumu sürecinde TU sunumuyla tercih değerlendirmesi türünde çocuğa tek bir uyaran sunularak çocuğun bu uyarana yönelip yönelmediği gözlenmektedir. Uyaranların çiftler halinde sunulduğu İU tercih değerlendirmelerinde, unsurlar ikili olarak çocuklara sunulmakta ve çocukların bu çiftlerden hangisine yöneldiği gözlenmektedir. Bu değerlendirme türü "ikili" ya da "zorunlu tercih değerlendirmesi" olarak da adlandırılabilmektedir (Harding, Wacker, Berg, Barreto, Rankin, 2002). ÇU tercih değerlendirmeleri ise çocuklara üç ya da daha fazla seçenek tek seferde sunularak hangisine yöneldikleri gözlenmektedir (Cobigo, Morin, Lachapelle, 2007; Ülke-Kürkçüoğlu, 2007; Eldeniz-Çetin, 2013).

Tercih değerlendirmesinde çocuklara sunulacak uyaranlar da çeşitlilik gösterebilmektedir. Söz konusu uyaranlar gerçek nesneler, video aracılığıyla sunulan uyaranlar, fotoğraflar, resimler, çizimler, yazılı kelimeler ve sözlü ifadeler şeklinde gruplandırılabilmektedir (Eldeniz-Çetin, 2013).

Tercih değerlendirmesi yapılırken çocukların, uyaranların seçenek halinde sunumuna karşı tepkileri, "kabul etme" ve "reddetme" olarak sınıflandırılmaktadır (Stafford, 2005). Başka bir deyişle ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların kendilerine sunulan seçeneklere yönelik tepkileri "kabul etme" ve "reddetme" olarak sunulan uyaranlarla eşleştirilmektedir. Örneğin "çikolata, kabul edilen uyaran; şeker, reddedilen uyaran" gibi.

"Kabul etmek" ve "reddetmek" kavramları tanımlarının, çocuk ve uyaran eşleştirmelerini doğru etiketleyebilmek için bilinmesi gerekmektedir. Stafford vd., (2002) bu kavramları şöyle tanımlamıştır.

Kabul etmek; yiyecek açısından, söz konusu şeyin 5 saniye içerisinde tüketilmesidir. Serbest zaman unsurları açısından, çocuğun 5 saniye içerisinde sunulan şeye ilgi göstermesi ya da onu manipüle etmesidir.

Reddetmek; yiyecek tüketimi ve etkinliklere ilgi göstermenin zamanında gerçekleşmeyişi (5 saniyeyi geçmesi) reddetmedir.

Kabul etme ve reddetme kavramları çerçevesinde etiketlenen unsurlar, yetişkin tarafından "tercih edildi", "nötr" ve "tercih edilmedi/hoşlanılmadı" adlarıyla sınıflandırılmaktadır (Stafford vd. 2002). Bu sınıflandırma bazı ölçütlere dayanılarak gerçekleştirilmektedir. Söz konusu ölçütlere göre ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuk, aynı unsura yönelik kendisine sunulan tüm seçeneklerin %80'inde bu uyaranı kabul ettiğini gösteren tepkiler verirse (örneğin; yaklaşma, yenebilen seçenekleri tüketme gibi), sunulan uyaranın "tercih edilen" bir seçenek olduğu düşünülmektedir (Stafford, 2005). Eğer çocuk seçeneklerin en az %80'ini reddederse ya da en fazla %25'inde kabul tepkileri gösterirse o zaman bu seçenek "tercih edilmeyen/hoşlanılmayan" olarak belirlenmektedir (Stafford, 2005). Ayrıca, eğer çocuk sunulan seçenekleri %40-60 düzeyinde kabul ettiğini gösteren tepkiler verirse o zaman sunulan uyaranın "nötr" bir seçenek olduğu kabul edilmektedir (Stafford, 2005).

Aşağıdaki Tabloda "tercih edildi", "nötr" ve "tercih edilmedi/hoşlanılmadı" kavramlarının ölçütleri verilmiştir.

Tablo 2 "Tercih Edildi", "Nötr", "Tercih Edilmedi/Hoşlanılmadı" kavram ölçütleri

Tercih edildi	En az %80 oranında kabul gören unsurlardır.
Nötr	%40 ile %60 arasında kabul edilen unsurlardır.
Tercih edilmedi/ Hoşlanılmadı	%0 ile %20 oranında kabul edilen unsurlardır (bir başka deyişle, %80 oranında reddedilmiştir)

Tercih değerlendirmesi her uyaranın çocuklara 10'ar defa sunulması ile tamamlandıktan sonra unsurların "tercih edildi", "nötr" ve "tercih edilmedi/hoşlanılmadı" şeklinde sınıflandırılması sürecinde unsurların bazıları, herhangi bir kategoriye uymayabilmektedir. Örneğin, çocuk bir kitabı 10 denemenin 3'ünde kabul etmiştir. Dolaysıyla, %30'luk bir kabul oranına karşılık gelmektedir. Çocuğun bu kitaba ilişkin tercihi, "tercih edilmedi/hoşlanılmadı" kategorisine giremeyecek kadar yüksek, "nötr" kategorisine giremeyecek kadar da düşüktür. Tepkilerin unsurlarla eşleşerek "tercih edildi", "nötr" ve "tercih edilmedi/hoşlanılmadı" kategorilerine ayrılmasıyla stratejisi yalnızca net bir şekilde "tercih edildi", "nötr" ya da "tercih edilmedi/hoşlanılmadı" kategorilerine giren unsurları göz önüne almaktadır (Staflord, 2005).

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların tercih değerlendirmeleri esnasında kendilerine sunulan her bir uyaranın doğru bir şekilde "tercih edildi, nötr ve tercih edilmedi/hoşlanılmadı" şeklinde sınıflanabilmesi için "kabul edildi ve reddedildi" kavramlarının bilinmesinin yanında söz

konusu çocukların tercih tepkilerinin de ne şekilde olabileceğinin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar sembolik ve sembolik olmayan çeşitli iletişim davranışlarında bulunabilmektedirler. Dolayısıyla ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar tercihlerini yüz ifadeleri, ses çıkarma yolu, vücut hareketleriyle(Siegel-Causey ve Wetherby, 1993) ya da kendilerine özgü davranışlarla (Siegel-Causey ve Wetherby, 1993; Sigafoos ve Dempsey, 1992) da ifade edebilmektedirler. Bu nedenle herhangi bir çocuğun kabul etme ya da reddetme tepkisinin bir başka çocuk için aynı anlamı taşımayabileceği yetişkin tarafından bilinmelidir.

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların tercih etme, tercih etmeme, nötr kavramları çerçevesinde tercihleri belirlenirken çocukların tepki türleri; söz konusu çocukların özellikleri, seçenek olarak sunulacak nesne ya da etkinliklerin türü, fiziksel çevrenin nitelikleri gibi pek çok etmene bağlı olarak da oluşabilmektedir (Brownvd., 1993). Dolayısıyla ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların tercihlerini değerlendirirken mümkün olduğunca farklı ortamlarda, farklı zamanlarda ve uzun sürelerle gözlem yapmak gerekmektedir.

Tercih değerlendirmesi sürecinde unsurları "tercih edildi", "nötr", "tercih edilmedi/hoşlanılmadı" olarak sınıflayabilmek için ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların bireysel özelliklerine göre sergileyebilecekleri tepki türleri farklılık gösterebilmekle birlikte, alanyazında Wehmeyer vd., (2007), yetersizlikten etkilenmiş çocukların verebilecekleri tepkileri yedi grupta ele almaktadırlar. Bu tepkiler şöyledir:

1. Dokunmatik ekranlı bilgisayar ya da mouse kullanımı; hazırlanmış olan interaktif multimedya mesleki değerlendirme sotfware paket program yoluyla okuyamayan ve önceki iş deneyimleri az olan öğrenciler tercih ettikleri iş özellikleri, düzenlemeleri ve aktiviteleri ile eşleşen videolar arasından seçimlerini yapabilmektedirler.

2. Mikroswitch (aktivasyon düğmesi) kullanımı, belli düzeyde fiziksel ve iletişimsel güçlükleri olan çocuklar tercih tepkisinde bulunmakta zorlanabilmektedirler. Bu nedenle böyle sıkıntıları olan çocuklar için alternatif iletişim sistemleri geliştirilmektedir. Örneğin, sadece bir düğmeye basarak seçimini ifade edebilme gibi. Bu düğme bir bilgisayara, ses kaydediciye ya da diğer araçlara bağlanabilmektedir. Böylelikle fiziksel ya da iletişimsel yetersizlikleri olan çocuklara sunulan unsurlar da "tercih edildi", "nötr" ve "tercih edilmedi/hoşlanılmadı" şeklinde sınıflandırılabilmektedir (Brown vd., 1993).

3. Bir nesneye yaklaşma tepkisi, çocuklara sunulan seçeneklerden çocuk hangisine daha çok yönelip yaklaşıyorsa, o seçeneğin çocuk tarafından tercih edildiği düşünülmektedir. Eğer çocuk sunulan uyarandan kaçınıyor ya da uzaklaşıyorsa, bu uyaranın tercih edilmediği düşünülmektedir.

4. Kelimelerle, işaretlerle, jestlerle, ses çıkararak, fiziksel tepkiler, Bir nesneden ya da etkinlikten keyif aldığını belli etme; çocukların kendilerine sunulan uyaranlardan keyif alma durumları, uyaranlara karşı sergiledikleri jestleri, mimikleri ve çıkardıkları seslerden anlaşılabilmektedir.

5. Fiziksel olarak bir nesneyi seçme; çocuğun tercihini kendisine sunulan seçenekler arasından alması, daire içine alması, işaret etmesi ya da işaretlemesidir.

6. Belirli bir becerideki performans; çocuğa belirli bir beceride gösterdiği performans sonunda kendisine tercih etme olası olan uyaran sunulur. Becerinin bir sonraki denemelerinde öğrencinin performansının artıp artmadığına bakılır. Farklı nesnelerle denemeler yapılarak öğrencinin performansı gözlenir. Becerideki performansın artışı izleyen uyaranın tercih edilen olduğunu gösterir. Çünkü bu uyaranların pekiştireç etkisi vardır.

7. Bir nesneyle ilgilenme ya da bir etkinlikte kalma süresi; çocuk uyaranla en az üç saniye ilgilenirse, yani belli bir süre uyarana dokunma ya da uyaranı elinde tutma gibi fiziksel bir yakınlık sergilerse sunulan uyaranın tercih edildiği düşünülmektedir.

Tercih değerlendirmesi sürecinde tekli, çiftli ya da çok seçenekli unsur dizinleri çocuklara genellikle 10 defa sunulmaktadır (Stafford, 2005). Tercih değerlendirmesinin her uyaran için 10 defa yapılması çok fazla zaman alabilmektedir. Tercih değerlendirmesi zamanını daha aza indirebilmek için çocuklara sunulan uyaranların ilk 5'inde çocuk kararlı davranış (4'ünü kabul etme ya da reddetme) gösterirse (%80 kararlılık) bu uyaran tercih edildi/tercih edilmedi kategorisine alınabilir. Ancak çocuk 5 uyaranın 3 ya da daha azında kabul ya da ret tepkisinde bulunulursa, önceden belirlenen 10 unsur sunumu yapılmalıdır. Böyle bir bilgi ile tercih değerlendirmesinin kısaltılabileceğine dair alanyazında görüş olduğu bilinse de henüz kanıtlanmış değildir (Stafford, 2005).

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların seçim yapmaları, tercih değerlendirmesi sonucunda etiketlenen unsurlar ile öğretilmektedir. Etiketlenemeyen unsurlar öğretim aşamasında kullanılmamaktadır. Ancak Stafford'un (2005) belirttiği gibi insanların tercihleri zaman içerisinde değişebilmektedir. Bu nedenle etiketlenemeyen unsurlar hiçbir zaman kullanılmayacak anlamına gelmemektedir. İnsanların tercih değişimlerinin olabileceğinden dolayı tercih değerlendirmesi ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar için de sık sık tekrarlanmalıdır. Çocuğun tercihleri belirlendiği zaman seçim öğretimi başlar (Stafford vd., 2002).

Seçim Öğretimi

Seçim yapma becerisi öğretimi stratejisinde tercih değerlendirmesinden sonraki aşama, ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara sınıflandırılmış unsur çiftlerini sırasıyla sunulmasıdır. Söz konusu unsur çiftlerinin sunum sırası şöyledir; (1) tercih edildi–tercih edilmedi/hoşlanılmadı, (2) tercih edildi–nötr, (3) tercih edildi–tercih edildi.

Seçim öğretimine içinde bir tane tercih edilen (%80 oranında ya da daha fazla kabul edilmiş) ve bir tane de tercih edilmeyen/hoşlanılmayan unsur (%20 ya da daha az oranda kabul edilmiş) çifti ile başlanmaktadır. Örneğin tercih değerlendirmesi sonucu oyuncak bebek "tercih edilen", araba "tercih edilmeyen/hoşlanılmayan" unsur olarak belirlenmiş nesnelerse ikisi birlikte seçim öğretiminin ilk aşamasında sunulmaktadır.

Seçim öğretimine "tercih edilen" ve "tercih edilmeyen/hoşlanılmayan" unsurlar ile başlanmasının sebebi daha kolay bir öğretimden zora doğru gidilmesi gerekliliğidir. Çünkü iki tane "tercih edilen" unsur ile seçim öğretimine başlanılsaydı çocuğun seçtiği unsuru gerçekten tercih ettiği için mi yoksa bir başka sebepten dolayı mı seçtiği anlaşılamayabilirdi (Stafford, 2005). Bu nedenle "tercih edilen" ve "tercih edilmeyen/hoşlanılmayan" unsur çiftleri ile seçim öğretimine başlanarak daha basit durumdan daha karmaşık durumlara doğru seçim yapmayı sağlamaya yönelik sistematik bir sıra takip edilmektedir. Son aşamadaki iki tercih edilen unsurdan birini seçmek daha çok günlük yaşamda kullanılacak gerçekçi bir seçim türüdür. Dolayısıyla "tercih edildi-tercih edilmedi/hoşlanılmadı" çiftinin sunumundan sonraki eşleştirme olan "tercih edilen unsur ile nötr unsur" ve ardından gelen "tercih edilen unsur ile tercih edilen unsur" çiftlerinin art arda sıra ile kendi içlerinde bir arada sunulmaları çocukların seçim yapma becerilerini pratikleşmelerine ve geliştirmelerine olanak tanımaktadır (Stafford, 2005).

Stafford'a (2005) göre her aşamada unsur çiftlerinin çocuklara her bir sunum sırasında sözlü olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Örneğin, "Bende bebek ve araba var. Bebeği mi yoksa arabayı mı istersin?" gibi seçenekler çocuğa gösterildiği esnada aynı zamanda sözlü olarak betimlenmelidir. Böylece çocuklara unsurlar karşısında kendilerinden beklenenin ne olduğu belirtilmiş olunmaktadır. Ancak çocukların sunulan seçenekler karşısındaki tepkileri çeşitlilik gösterebilmektedir. Burada önemli olan gerçek seçim tepkileri göstermelerini sağlayabilmektir. Bunun için seçenekleri sadece gösterirken sözlü olarak sunma dışında, çocukların beceri düzeyine uygun olarak farklı şekillerde de sunulmalıdır. Dunlap ve Liso'ya (2004) göre seçenekler üç farklı biçimde sunulabilmektedir; (1) sözel olarak soru sorma, (2) gösterme ve sözel olarak sorma ve (3) seçeneklerin resimlerini göstererek sözel olarak sorma.

Sunumlar yetişkin tarafından belirlenen ölçüte ulaşılıncaya kadar tekrarlanmalıdır. Bir sonraki eşleştirme sunumuna geçmek için genellikle belirlenen ölçüt art arda üç oturumda %80'lik ölçüte ulaşılmasıdır (Stafford, 2005). Yani çocuk daha önce "tercih edilen" olarak etiketlenmiş unsurları %80 oranında seçmelidir ki o unsura yönelik seçim yapma becerisi öğretiminin gerçekleştiği kararına varılsın. Bunun için her sunum sonucunda çocukların seçtiği unsurlar mutlaka kaydedilmelidir. Çocuklar ilk çiftlerle (tercih edilen-tercih edilmeyen/hoşlanılmayan) ölçüte ulaştığında "tercih edilen unsur ile nötr unsurdan" oluşmuş ikinci tür çiftlere geçilmelidir. Çocuk bu çiftlerde de ölçüte ulaştığında bir sonraki aşama olan iki adet "tercih edilen" unsur eşleştirilmesine geçilmelidir ve aynı uygulama sürdürülmelidir (Stafford, 2005).

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların anlamlı seçimler yapabilmelerini sağlamak için sadece ayrı oturumlar düzenlemek yerine gün içerisinde de seçeneklerin sunulması gerekmektedir. Çocukların seçim yapmaları için doğal süreçte fırsatlar oluşturulmalıdır. Brown vd., (1993), rutin içerisinde seçenekleri sunmada yol gösterici olacak yedi kategori belirlemişlerdir:

1. Etkinlik içi seçim: Etkinlik sırasında materyal seçimi

2. Etkinlikler arası seçim: Yapılacak etkinliklerin seçimi

3. Reddetme seçimi: Bir etkinliğe katılmayı reddetme seçimi

4. Etkinlikte yer alacak ya da almayacak kişilerin seçimi: Etkinlikler sırasında beraber çalışılabilecek/oturulabilecek arkadaşların seçimi

5. Etkinliğin yapılacağı yerin seçimi: Etkinliğin gerçekleşeceği mekanın seçimi

6. Etkinliğin yapılacağı zamanın seçimi: Günün hangi zamanında, hangi etkinlikten sonra yapılacağının seçilmesi

7. Belirli bir etkinliği sonlandırmanın seçimi: Hangi etkinliğin ne zaman sonlandırılacağının seçimi.

Daha önce de belirtildiği gibi tercihler zaman içerisinde değişebilmektedirler. Dolayısıyla ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar için de tercihlerin değişebilirliği söz konusudur. Bu nedenle seçim yapma becerisi öğretimi sırasında dahi düzenli olarak tercih değerlendirmesi yapılmalıdır. Nitekim düzenli yapılan tercih değerlendirmeleri, bu stratejinin etkililiğini güçlendirmektedir (Stafford, 2005). Seçim yapma becerisi öğretimi süresince seçim öğretimi ile tercih değerlendirmesinin bir arada yapılması söz konusu çocuklara sürekli seçenekler sunmayı gerektirmektedir. Sürekli ve düzenli sunulan seçenekler ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar için bazı faydalar oluşturmaktadır.

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara seçeneklerin düzenli olarak sunulması onların davranışlarını olumlu yönde etkileyebilmektedir. Çünkü çocukların tercih ettiği uyaranla etkileşmesine izin verilmesi hem çocukları mutlu etmekte hem de çocukların toplum tarafından uygun olarak nitelendirilebilecek davranışları sergilemelerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, yetersizlikleri olan çocukların kendilerine sunulan seçenekler sayesinde yapacakları etkinlikleri seçmeleri ve bunları sıralamaları, ne zaman etkinliği sonlandıracaklarını bilmelerini sağlamaktadır (Jolivette, 1999; Shevin ve Klein, 2004; Ülke-Kürkçüoğlu, 2007). Kişilerin ne zaman ne yapacağını bilmesi, gerek yetersizlikten etkilenmiş gerekse normal gelişim gösteren çocukların rahat ve uyumlu olmalarını sağlamaktadır (Şafak, 2012). Örneğin bir çocuğun içinde bulunduğu etkinliğin ne zaman biteceğini bilmemesi onun tedirgin ve huzursuz olmasına neden olabilmektedir. Bu durum özellikle ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar da davranış problemleri oluşturmalarına sebep olabilmektedir.

Seçim öğretimi sırasında seçenek sunmanın yanı sıra seçim öğretiminin hangi strateji ile yapılacağı da önemlidir. Seçim yapma becerisi öğretiminde kullanılan öğretim yöntemleri doğrudan öğretim yöntemi (Collins, 2007; CoteSparks ve Cote, 2012), model olma, sözel ipucu ve geri dönüt (Sturmey, Matson ve Lott, 2003) ve sabit bekleme süreli işlem süreci (Stafford, 1999)

olarak karşımıza çıkmaktadır (Eldeniz-Çetin, 2013). Stafford (2005), seçim öğretimi esnasında çocuklara uygulanabilecek yararlı stratejilerden birisinin sabit bekleme süreli işlem süreci olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmada da seçim yapma becerisinin öğretimi için sabit bekleme süreli işlem sürecine yer verilecektir.

Sabit Bekleme Süreli İşlem Süreci

Sabit bekleme süreli işlem süreci, yetersizlikten etkilenmiş çocuklara tek basamaklı ve zincirleme becerilerin öğretiminde uygulanan yanlışsız öğretim yöntemlerinden birisidir (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2004). Bu yöntem, seçim öğretimi aşaması içerisinde akıcılığın kazandırılmasında ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara uygulanabilmektedir (Stafford, 2005).

Sabit bekleme süreli işlem süreci ile yapılan öğretimde, çocuğa verilen ana yönerge ile ipucunun verileceği sabit bekleme süresi içerisinde çocuktan beklenen davranışı çocuğun bağımsız olarak gerçekleştirmesi amaçlanmaktadır (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2004; Varol, 2005). Sabit bekleme süreli işlem sürecinin uygulaması için öncelikle çocukların doğru yanıt verme olasılığını artıracak uyarıcı (ana yönerge) ile ipucunun eşleştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla öğretime başlamadan önce hedeflenen yanıtı ortaya çıkaracak bir ipucu seçilmektedir (Stafford, 2005).

Sabit bekleme süreli işlem süreci, iki farklı süreçten oluşmaktadır. Bu süreçler, sıfır saniye bekleme süreli ve sabit bekleme süreli işlem süreçleridir. Sıfır saniye bekleme süreli işlem süreçlerinde ana yönerge ve ipucu aynı anda sunulmaktadır. Belli sayıda süren sıfır saniye bekleme süreli işlem süreçlerinden sora sabit bekleme süreli işlem süreçlerine geçilmektedir. Sabit bekleme süreli işlem sürecinde verilecek ana yönerge ve ipucu arasındaki sabit süre belirlenmektedir. Belirlenen bu sabit süre, her sabit süreli işlem süreci tekrarlanırken aynı kalmaktadır. Bu sabit süreyi yetişkin belirleyebilmekte ya da genel olarak önerilen süre (4 saniye) kullanılabilmektedir (Tekin-iftar ve Kırcaali-iftar, 2004; Varol, 2005;Stafford, 2005). İşlem süreci sonucunda çocuk tarafından verilebilecek beş olası cevap bulunmaktadır. Bu cevaplar "tahmin etme, bekleme, beklemeden hata yapma, bekleyerek hata yapma ve yanıt yok" olacaktır (Stafford, 2005).

Seçim Yapma Becerisi Nasıl Artırılır?

Seçim yapma becerisinin akıcı bir şekilde uygun zaman aralığı içerisinde yapılmasının sağlandığı gibi bu becerinin günlük akış süresinde sürekli kullanımı da gerekmektedir. Bu nedenle seçim yapma becerisinin hayatın içine gömülmesiyle (McCormick, Julivette, Ridgley, 2003) becerinin kullanımını artırma çalışmaları yapılmalıdır. McCormick, Julivette ve Ridgley (2003), seçim yapmanın günlük rutin içerisine gömülmesiyle seçim için pratik yapma fırsatının sağlandığını, çocuğa doğal tecrübeler kazandırdığını ve aktiviteler için beklentiler oluşturmasına olanak tanıdığını vurgularlar.

Shevin ve Klein (2004), ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların seçim yapma becerilerinin artırılmasına yönelik üç bağlam betimlemişlerdir. Bu bağlamlardan ilki, seçim yapma becerisini öğretmek amacıyla desenlenmiş sınıf aktiviteleri planlanmaktır. İkincisi, seçim yapma fırsatlarını ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların tüm günü boyunca farklı etkinlikler içerisine gömülmelidir; üçüncüsü ise çocukların yaptığı seçimlerin faydalarını ve sonuçlarını tekrarlayabileceği fırsatları hem okul içerisinde hem de okul dışında sağlamaktır.

Shevin ve Klein (2004) seçim yapma becerisinin çocuklar tarafından kullanımının artırılması için bu üç bağlam dışında "mantıklı sonuçlar yolu ile" de bu becerinin artırılabileceğini belirtmişlerdir. Mantıklı sonuçlar yolu ile seçim yapma becerisinin artırılmasında çocuğun kendi seçimine devam etmesine izin vermek önemlidir. Mantıklı sonuçlar yolu ile seçim yapma becerisinin artırılması, çocukların kendi seçimleri doğrultusunda devam ederek sonuçlarına katlanmalarını içermektedir. Çünkü çocukların yaptıkları seçimin sonuçlarını yaşamalarına fırsat vermek kendi aldıkları kararların sonuçlarıyla sorumluluk anlayışlarının güçlenmesine de yardımcı olmaktadır. Nitekim yetersizlikten etkilenmiş çocuklar da seçimlerinin sonuçlarında olumsuz

durumlar olabileceğini öğrenmelidirler. Ancak bazı öğretmen ya da ebeveynler yetersizlikten etkilenmiş çocukların başarısız olmamaları gerektiğini de savunmaktadırlar. Bu nedenle yetersizlikten etkilenmiş çocuklar hata yapmaya doğru ilerlediklerinde müdahale etmektedirler. Oysa yetersizlikten etkilenmiş çocuklar da kendi hatalarını öğrenmekten alıkoyulmamalıdırlar (Shevin ve Klein, 2004). Çünkü yaşam sorumluluğunun alınması bireylerin kendi seçimlerini yapmalarına dayanmaktadır. Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara istekleri doğrultusunda fırsatlar tanımak söz konusu çocukların yaşam sorumluluğunu almalarında yapılması gereken birincil davranıştır. Tüm gereksinimlerinin kendilerine sorulmadan sunulması, ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların seçim yapma becerilerinin önüne koyulmuş bir engel olmaktadır.

Tartışma

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar için seçim yapma becerisinin önemi, alanyazındaki yeri, öğretim stratejisi incelendikten sonra Türkiye'deki durum göz önüne alındığında söz konusu beceriye yönelik farkındalığın sınırlı, dolayısıyla da ilginin yetersiz olduğu görülmektedir. Çünkü Türkiye'de seçim yapma becerisi ile ilgili araştırmalar (Eldeniz-Çetin, 2013 ve Ülke-Kürkçüoğlu, 2007) çok az sayıdadır. Ayrıca 1990'lı yıllarda Amerika'da bu beceriye yönelik farkındalığın arttığı hatta yasal düzenlemeler (IDEA) ile eğitim programlarına yansıdığı dikkat çekerken Türkiye'de 2000'li yıllarda hala eğitim programlarının yetersizlik türlerine göre planlandığı, bazı beceri alanlarını kapsamakta oldukları ve bu programlarda belli becerilere yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların öğretmenlerinin hem bilimsel çalışmaların azlığı hem de eğitim programlarında bu becerinin yansımasına ya da farkındalığına yer verilmemesi nedenleriyle bu beceriyi ihmal ettikleri düşünülebilmektedir.

Türkiye'de seçim yapma becerisinin farkındalığının sağlanmamış olduğunun düşünüldüğü gibi Stafford'un (2005) belirttiği ağır derecede yetersizliği olan çocukların karmaşık davranışlarının belli bir süre sonra yetişkinleri bıkkınlığa düşürerek söz konusu çocukların ihtiyaçlarını belirtmeleri beklenmeden kendilerinin karşılamaları durumunun, Türkiye için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumun varlığı, ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların davranışlarındaki çeşitliliğin önemli becerilerin farkındalığını engelleyebilmekte, çocuklar etiketlenerek kendilerini seçimleriyle ifade etmelerine izin verilmeyebilmektedir. Örneğin görme yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğundan etkilenmiş bir çocuğun sürekli tekrarlayıcı, zarar verici, farklılaşan davranışlarının olması yetişkini bir süre sonra umutsuzluğa düşürebilmekte ve çocuğun zaten yapamayacağını belirterek çocuğa fırsat vermeden tüm ihtiyaçlarını kendisi karşılayabilmektedir. Böylelikle ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar, bir birey olarak değerlendirilmeyip yaşam sorumluluklarını alma hakları göz ardı edilmiş olunmaktır.

Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların gereksinimleri, kendilerine seçerek ifade etme fırsatı sağlanmadan yetişkin tarafından giderilmesi yerine ağır derecede yetersizliği olan çocukların her seçme eylemi sonucunu yaşamalarına izin verilmesi seçim yapma becerisinin öğretimine zemin hazırlayacağı ve öğrenilen seçim yapma becerisini destekleyeceği düşünülmektedir. Çünkü yapılan seçimlerin sonuçlarına katlanılması, sorumluluk bilincinin gelişmesini etkilemektedir (Shevin ve Klein, 2004).

Seçim yapma becerisi ile ilgili yapılmış araştırmaların sonuçlarında görülen söz konusu becerinin çocukların davranış problemlerini azaltma, iletişim becerilerini güçlendirme, etkinliklere katılımlarını sağlama gibi yararları göz önüne alındığında seçim yapma becerisinin bu çalışmada anlatılan öğretim stratejisi ile çocuklara kazandırılmasının doğruluğu ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Seçim yapma becerisinin bu çalışmada açıklanan öğretim stratejisinin Türkiye'de de ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar ile uygulanabilecek ideal bir öğretim tekniği olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu çalışmada anlatılan seçim yapma öğretim stratejisinin Türkiye'de Eldeniz-Çetin (2013) tarafından uygulanmış ve etkili sonuçlarının ortaya çıkarılmış olması, bu görüşü desteklemektedir Ayrıca seçim yapma becerisi öğretim stratejisinin: zihinsel ve gelişimsel

gerilikleri, duygusal bozuklukları, otizm spektrum bozuklukları, ağır ve çoklu yetersizlikleri olan çocuklardan oluşan yetersizlik gruplarında etkili olduğunun bilinmesi (Shogren vd., 2004) yine bu stratejinin önemi ve uygulanabilirliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

BAMBARA L.M., AGER, C. & KOGER, F. (1994). The effects of choice and task preference on the performance of adults with severe disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis, 27,* 555-556.

BEUKELMAN, D. R., & MIRENDA, P. (1998). *Augmentative and alternative communication: Management of severe communication disorders in children and adults,* (2. baskı). Baltimore: Paul H. Brookes.

BROWN, F., BELZ, P., CORSI, L., & WENIG, B. (1993). Choice diversity for people with severe disabilities. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, 28,* 318-326.

CANELLA, H. İ., O'REILLY, M. F., & LANCIONI, G. E. (2005). Choice and preference assessment research with people with severe to profound developmental disabilities: a review of the literature. *Research in Developmental Disabilities* 26, 1–15.

CARTER, C. M. (2001). Using choice with game play to increase language skills and interactive behaviors in children with autism. *Journal of Positive Behavior Interventions, 3,* 131-151.

CHICKIE-WOLFE, L. A. (1998). *Effects of choice making on the adaptive behaviors of adolescents with emotional disturbance.* Yayınlanmamış doktora tezi, Vanderbilt Universitesi, Nashville, Tennessee, ABD.

CLARK, C. D. (2006). *Teahing choice making to children with visual impairments and multiple disabilities in preschool and kindergarten classrooms.* Yayınlanmamış doktora tezi, The University of Utah, Salt Lake City, Utah.

COLE, C. L., & LEVINSON, T. R. (2002). Effects of within-activity choices on the challenging behavior of children with severe developmental disabilities. *Journal of Positive Behavior Interventions, 4,* 29-37, 52.

DUKE, J. M. (2008). *Teaching students with multiple disabilities to respond to choices using photographes.* Yayınlanmamış doktora tezi, The Johns Hopkins University, Baltimore, Maryland.

DUNLAP, G., DePerczel, M., Clarke, S., Wilson, D., Wright, S., White, R., vd. (1994). Choice making to promote adaptive for students with emotional and behavioral challenges. *Journal of Applied Behavior Analysis, 27,* 505-518.

DUNLAP, G., & LISO, D. (2004). Using choice and preference to promote improved behavior. Web site: http://csefel.vanderbilt.edu/briefs/wwb15.pdf adresinden 21 Temmuz 2013 tarihinde elde edinilmiştir.

DYER, K.,DUNLAP, G., & WINTERLING, V. (1990). Effects of choice making on the serious problem behaviors of students with severe handicaps. *Journal of Applied Behavior Analysis, 23,* 515-524.

ELDENIZ-ÇETIN, M. (2013). *Ağır ve çoklu yetersizliği olan bireylerin tercihlerinin değerlendirilmesi ve seçim yapma becerisinin öğretimi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

GUESS, D., BENSON, H. A., & SIEGEL-CAUSEY, E. (2008). Concepts and issues related to choice making and autonomy among persons with severe disabilities. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps. 10,* 79-86.

HARDING, J. W., WACKER, D. P., BERG, W. K., BARRETO, A., & RANKIN, B. (2002). Assessment and treatment of severe behavior problems using choice making procedures. *Education and Treatment of Children, 25,* 26-46.

JOLIVETTE, K. (1999). *Effects of choice making opportunities on the behaviors of students with emotional and behavioral disorders.* Yayınlanmamış doktora tezi, Vanderbilt Universitesi, Nashville, Tennessee.

JOLIVETTE, K.,STICHTER, J. P., SIBILSKY, S., SCOTT, T. M., & RIDGLEY, R. (2002). Naturally occurring opportunities for preschool children with or without disabilities to make choices. *Education and Treatment of Children. 25,* 395-414.

KATZ, I.., & ASSOR, A. (2007). When choice motivates and when it does not. *Educational Psychology Review,19,* 429-442.

KEARNEY, C. A., & MCKNIGHT, T. J. (1997). Preference, choice, and persons with disabilities: A synopsis of assessments, interventions, and future directions. *Clinical Psychology Review, 17,* 217-238.

LOHRMANN-O'ROURKE, S., BROWDER, D. B., & BROWN, F. (2000). Guidelines for conducting socially valid systematic preference assessments. *The Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps, 25,* 42-53.

MCCORMICK, K. M.,JULIVETTE, K., & RIDGLEY, R. (2003). Choice making: as an intervention strategy for young children. *Young Exceptional Children, 6,* 3.

NEWMAN, B., NEEDELMAN, M., REINECKE, D. R., & ROBEK, A. (2002). The effect of providing choices on skill acqusition and competing behavior of children with autism during discrete trial instruction. *Behavioral Interventions,17,* 31-41.

PARSONS, M. B.,REID, D. H., REYNOLDS, J., & BUMGARNER, M. (1990). Effects of chosen versus assigned jobs on the work performance of persons with severe handicaps. *Journal of Applied Behavior Analysis, 23,* 253-258.

PETERSON, S. M. P., CANIGLIA, C., & ROYSTER, A. J. (2001). Application of choice making intervention for a student with multiply maintained problem behavior. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 16,* 240-246.

REED. D. D., LUISELLI J. K., MAGNUSON J. D., FILLERS S., VIEIRA S., & RUE. H. C., (2009). A comparison between traditional economical and demand curve analyses of relative reinforcer efficacy in the validation of preference assessment predictions. *Developmental Neurorehabilitation, 12,* 164–169.

ROMANIUK, C.,MILTENBERGER, R., CONYERS, C., JENNER, N., JURGENS, M., & RINGENBERG, C. (2002). The influence of activity choice on problem behaviors maintained by escape versus attention. *Journal of Applied Behavior Analysis, 31,* 349-362.

SHEVIN, M., & KLEIN, N. K. (2004) The importance of choice-making skills for students with severe disabilities. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities, 29,* 161-168.

SHOGREN, K. A., FAGGELLE-LUBY, M. N., BAE, S. J., & WEHMEYER, M. L. (2004). The effect of choice-making as an intervention for problem behavior. *Journal of Positive Behavior Interventions, 6,* 228-237.

SHRINER, C. L. L. (2000). *Comparing the effects of teacher- vs. child- sequenced tasks on the behavior of young children with developmental disabilities.* Yayınlanmamış doktora tezi, Minnesota Üniversitesi, Duluth, Minnesota.

SIEGEL-CAUSEY, E. & WETHERBY, A. (1993). Nonsymbolic communication. Instruction of students with severe disabilities. M. E. Snell (Ed), *Instructionof students with severe disabilities* (pp. 290-312). (4th Ed.) New York: Merrill/Macmillan.

SIGAFOOS, J., & DEMPSEY, R. (1992). Assessing choice making among children with multiple disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis. 25,* 747-755.

STAFFORD, A. M. (1999). *Preference variability and the instruction of choice making with students with severe intellectual disabilities*. Yayınlanmamış doktora tezi, Georgia State Üniversitesi, Acworth, Georgia.

STAFFORD, A. M., ALBERTO, P. A. , FREDRICK, L. D., HEFLIN, J., & HELLER, K. W. (2002). Preference variability and the instruction of choice making with studets with severe intellectual disabilities. *Education and Training in Mental Retardation and Development Disabilities 37,* 70-88.

STAFFORD, A. M. (2005). Choice making: a strategy for students with severe disabilities. *Teaching Exceptional Children, 37*(6), 12-17.

ŞAFAK, P. (2012). *Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların eğitimi* (1. Basım) Ankara: Vize Basın Yayın.

TEKIN-İFTAR, E. & KIRCAALI-İFTAR, G. (2004). *Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

ÜLKE-KÜRKÇÜOĞLU, B. (2007). *Otistik özellik gösteren çocuklara birebir öğretimde etkinlikler içi ve arası seçim fırsatları sunmanın etkilerinin karşılaştırılması.* Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

ÜLKE-KÜRKÇÜOĞLU, B. (2007). Otistik özellik gösteren çocuklara sunulan seçim fırsatları ve etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi 8*(2) 67-83.

WATANABE, M., & STURMEY, P. (2003). The effect of choice-making opportunities during activity schedules on task engagements of adults with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 33,* 535- 538.

WEHMEYER, M. L. (2003). Self-determination, vocational rehabilitation and workplace supports. *Journal of Vocational Rehabilitation, 19,* 67-69.

WEHMEYER, M. L., (2007). Promoting Self-Determination in Students with Developmental Disabilities. New York: Guilford Press. Website: http://site.ebrary.com/id/10201015?ppg=43 adresinden 28 Nisan 2014 tarihinde elde edinilmiştir.

VAROL, N. (2005). *Beceri öğretimi ve öz bakım becerilerinin kazandırılması.* Ankara: Kök Yayıncılık.

YÜCEOL ÖZEZEN, M. (2009). Tercih et- ve yeğle- (yeğ tut-, yeğ bul-, yeğ gör-) fiillerinin söz dizimsel özellikleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4,* 1730-1743.

YÜCESOY ÖZKAN, Ş. (2007). *Zihin yetersizliği olan öğrencilere yönelik hazırlanan kendini yönetme stratejileri öğretim paketinin etkililiği.* Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

PINAR, Ş., UYAR, D., Ağır ve Çoklu Yetersizliği Olan Çocuklara Seçim Yapma Becerisinin Öğretimi, ***Turkish Studies*** - *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/3 Winter 2015, p. 779-798, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7726, ANKARA-TURKEY